

HZ. PEYGAMBER TOPLUMUNU MEYDANA GETİREN UNSURLAR

Prof. Dr. M. Ali KAPAR

Hız. Peygamber toplumunun oluşumu risaletle başlar. Rasûlüllah davetin ilk günlerinden itibaren içinde bulunduğu toplumun çarpık yönlerini düzeltmek için çalışmış, inzâl buyurulan ayetlerle bunu sağlamayı başarmıştır. Hız. Peygamber'in meydana getirdiği bu toplumun dinî, ırkî ve ictimâî yönden incelenmesinin gerekli olduğuna inanıyoruz:

A. Dinî Unsur:

Arabistan'da birçok dinî grup bulunmakla beraber en yaygın olanı Amr b. Luhay tarafından Arabistan'a sokulan putperestliktir⁽¹⁾. Mekke'nin Kâbe'yi bünyesinde barındırması, bütün bir Arabistan'da yaygın olan putların bir örneğinin Kâbe'de muhafaza edilmesi, Kureyş'in de bakıcılığını üzerlerine alması Kureyş'in Arabistan içerisindeki dinî ve siyasî ağırlığını ortaya koyuyordu.

Mekke'de kurulan Dârü'n-Nedve; bir taraftan Kureyş'in işlerini görüyor ancak Kâbe ve Hac ile ilgili olarak yaptıkları Hicâbet, Sikâye ve Rifâde⁽²⁾ gibi görevler bütün bir Arabistan'ı ilgilendiriyordu. Zaten Dârü'n-Nedve'yi oluşturan ve Kureyş kabilesinin kollarının temsilcilerinden meydana gelen "Onlar Meclisi" siyasî olmakla beraber dinî meselelerin de müzakere edildiği parlamento durumundaydı.

Mekke'de putperest Arapların dışında çeşitli sebeplerle buraya gelen, köle ve cariye statüsünde olan başka dinlere mensup insanlar da bulunmaktaydı. Mekke'de vahyin geldiği ilk gün, Hanifler'den sayılan veya Hıristiyanlık dinini kabul eden ve İncil'i Arapça'ya terceme eden Varaka b. Nevfel'in yanına Rasûlüllah'ın gidişi⁽³⁾, onunla konuşması, onun da Rasûlüllah'ı tasdik edip görevindeki zorluğu bildirmesi Mekke'de sayıları az da olsa Hıristiyanların var olduğunu göstermektedir. Ayrıca (Nahl 16: 103) ayetinin inzâl buyrulmasına

* S. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) İbn Hişâm, Abdülmelik, es-Siyretü'n-Nebeviyye, Thk. Mustafa es-Seka ve diğerleri, Mısır 1936, I/79.

(2) İbn Sa'd, Muhammed, et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut 1968, I/70.

(3) İbn Hişâm, I/254.

sebepe olan, Mekke'de demircilik yapan başka bir Hıristiyan'ın var olduğu konusudur. Nitekim ayette ifade edildiğine göre müşrikler Rasûlullah'ın, vahyi ondan aldığını ileri sürüyorlardı.

Rasûlullah'a ilerleyen yıllarda Necrân'dan yirmi kişilik bir heyetin gelişi ve Rasûlullah ile görüşükten sonra müslüman olmaları ve daha sonra ülkelerine dönmeleri, Mekke dönemi için önemli bir hadisedir⁽⁴⁾. Mekke döneminde müşriklerin eza ve cefaları üzerine müslümanların Habeşistan'a gitmeleri, İslâm'ın Ehl-i kitaba bakış açılarının rüsbet olduğunu göstermektedir.

Mekke'de Hıristiyanlar gibi Yahudilerin de az da olsa mevcut olmaları, Ankebût suresindeki bazı ayetlerin inzal buyurulmasına sebep olmuştur⁽⁵⁾. Onlar Peygamber'de risaletin nitelik ve özelliklerini görmüşler ve İslâm'ı kabul etmişlerdir⁽⁶⁾. Hatta onlar Kur'an okunduğunda Kur'an'a saygılı davranmış, Rasûlullah da onlara sert olmayan, yumuşak ve sevecen bir usul kullanmıştır. Ancak onlar da Mekke toplumu içerisinde diğer müslümanlar gibi korumasız, zayıf ve azınlıktaydılar⁽⁷⁾.

Mekke toplumundaki putperest Arapların, yakın komşuları olan Medine'deki Yahudiler ve putperest olan Evs, Hazrec liderleri ile yakın ilişkileri vardı⁽⁸⁾. Yahudi-müşrik ittifakı daha sonraları Hendek harbinde de kendisini göstermiştir⁽⁹⁾.

Medine'nin temel toplum yapısını Arabistan'ın muhtelif yerlerinden buraya hicret eden müslümanlar ve daha önce Evs ve Hazrec kabilesinden İslâmiyet'i kabul edenler oluşturmuştur. Yine burada Kaynuka, Nadir ve Kureyza oğulları gibi Yahûdî kabileler Medine toplumunun yapısında yer almışlardır.

Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden önce burada 4000 civarında müşrik, yine bir o kadar da Yahûdî mevcuttu. Rasûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonra her geçen gün Medine'de İslâm'a girenlerin sayısındaki artış ve Hz. Peygamber'in Mekke Fethi'ne kadar⁽¹⁰⁾ civar kabilelerden müslüman olanların

(4) Bu konuda' daha geniş bilgi için bkz. Fayda, Mustafa, Hz. Muhammed'in Necran'lı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale, A.Ü. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ank. 1975, II/143-149.

(5) Derveze, Muhammed İzzed, Siretü'r-Rasûl, çev: Mehmed Yolcu, İst., 1995, II/365.

(6) A'raf 7:150-157; İsrâ 17:107,109; Derveze, III/360.

(7) Derveze, II/364.

(8) Maide 5:78-82; İbn Sa'd, I/165

(9) Ahzab 33:25-27.

(10) Müslim, İmâret, 86.

Medine'ye hicret etmelerini teşviki gün geçtikçe Medine'de müslümanların sayısının artmasına, putperest ve Yahudiler'in sayılarının ise azalmasına sebep olmuştur.

Ayrıca Rasûlüllah'ın hicretin ilk yıllarında andlaşma yaptığı Yahûdilerin ihanetleri sebebiyle H. II. yılda Kaynukaoğulları'nı, H. IV. yılda da Nadiroğulları'nı Medine dışına çıkarmış, H. V. yılda da Kureyzaoğullarının en kritik zaman olan Hendek Muharebesi esnasında ihanetleri, onların muharip erkeklerinin öldürülmesine sebep olmuştur⁽¹¹⁾. Netice olarak üç Yahûdî kabilesinin Medine ile ilişkisinin kesilmesi, buradaki Yahûdî nüfuzunu ortadan kaldırmıştır. Medine'de yeni dini kabul edenler genellikle Evs ve Hazrec kabilesine mensub putperestler iken, az da olsa Yahudilerden de müslüman olanlar vardı. Abdullah b. Selam ve çocukları Muhammed, Yusuf ve diğer akrabaları müslüman olmuşlardır. Yine Muhayrik, Yâmin b. Yâmin ve Meymûn b. Yâmin, Zeyd b. Sa'ne, Abdullah b. Sâlim, Temmam b. Yehûda, Zübeyr b. Bâtâ bunlar arasındadır⁽¹²⁾.

Medine'de bir başka din grubu Hıristiyanlardı. Rasûlüllah'ın fasık diye isimlendirdiği ve O'nun Medine'ye hicretinden sonra taraftarlarıyla birlikte Mekke'ye gelen Ebû Âmir er-Râhib Hıristiyandır.

Medine'de herhangi bir dinî grup içinde mütalâa edilmesi uygun olmayan münafıklar grubu vardır ki, bunlar inanç itibari ile müslümanların yanında oldukları zaman müslüman gözüken, halbuki gönüllerinde Putperestlik veya Yahûdilik inancı bulunan gruptur⁽¹³⁾. Bunlar Abdullah b. Übeyy isimli Hazrecli bir münafığın etrafında toplanmışlar ve toplum içinde varlıklarını hissettirecek derecede bir sayıya ulaşmışlardır. Nitekim Abdullah b. Übeyy Kaynukaoğulları'nın Medine'den dışarı çıkarılması konusunda Rasûlüllah nezdinde aracı olmuş, Uhud gazvesine önce 300 kişiyle katılmış, sonra ayrılmıştır. Nadir Gazvesi öncesi Nadiroğullarına destek olacağını bildiren Abdullah b. Übeyy, sadece harbin uzamasına sebep olmuştur. Ayrıca Mustalikoğulları Gazvesinde Ensar ve Muhacirler'in arasını açmaya çalışmış ve Rasûlüllah'ın eşi Hz. Aişe'ye atılan iftirada başrol üstlenmiştir. Bunun yanısıra münafıklar Medine'li Yahûdiler'le

(11) Bakara 2:100; Enfal 8:55-58; Haşır 59:2-17; Ahzab 33:26-27; Müslim, Cihad, 62.

(12) İbn Hişam, II/163; İbn İdris, Abdullah Abdülaziz b. İdris, Müctemau'l-Medine fi Ahdi'r-Rasûl, Riyad, 1942, s. 49-50.

(13) Bakara 2:14.

müslümanlara karşı işbirliği içinde olmuşlardır. Nitekim Yahûdî Süveylim'in evinde münafıkların toplanması üzerine Rasûlüllah, fitne kaynağı olan bu evi Talha b. Ubeydullah'ı görevlendirerek yıktırmıştır⁽¹⁴⁾.

Ayrıca Hayber, Vadi'l-Kur'a, Fedek ve Teymâ gibi yerlerde ise tamamen Yahudiler ikamet etmekte iken, bu merkezler H. VII. yıldan itibaren Medine Devleti'ne bağlanmışlardır⁽¹⁵⁾. Yine Arabistan'ın doğu bölgelerinde İslâmiyet'in ilk yıllarında Yemen'de Yahûdilik ve Sâbilik, Negrân ve Kuzey Arabistan'da Hristiyanlık, Bahreyn'de ise Mecûsilik hakim durumda idi.

B. İrkî Unsur:

Arabistan halkını genellikle Araplar meydana getirmektedir. Ancak bunların yanısıra İsrailoğullarından olduğu ileri sürülen Yahudiler de vardır. Araplar, Adnânîler ve Kahtânîler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Adnânîler Hz. İsmail evladı olup, onlar daha çok Mekke ve Hicaz'dırlar. Kahtânîler ise Yemen'de oturmaktadırlar⁽¹⁶⁾.

Medine toplumunu meydana getirenler, Medine'ye hicret eden Muhacir'ler ile Medine'deki Evs ve Hazrec kabilesinden oluşan ve Ensar adıyla anılan gruptur. Ancak Ensar ve Muhacirler'in her ikisi de aslen Arap'tırlar. Rasûlüllah Ensar ve Muhacirler'i Medine'de gerçekleştirdiği Muahat = Kardeşlik ile birleştirmiştir⁽¹⁷⁾.

Arabistana yerleşen Yahûdiler'in asıl yurdunun Ken'an ili olduğu, Buhtunnasr'ın ülkelerini yağmalaması münasebetiyle⁽¹⁸⁾ onların Medine ve Hayber dolaylarına gelerek yerleştikleri ifade edilmektedir. Ancak bu Yahudilerin Arap asıllı oldukları, önceleri Yemen'e yerleştikleri, daha sonraları ise Yahudiliği kabul ederek Medine, Hayber ve çevresine göç ettikleri de rivayet edilmektedir⁽¹⁹⁾.

Mekke'deki Kureyş, Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri hep Arap kabileleridir. Evs ve Hazrec kabilesi Yemen'de oturmakta iken Ma'rib Seddi'nin

(14) İbn Hişam, IV/160; el-Kettâni, Abdülhay, et-Terâtibü'l-İdâriyye, Çev: Dr. Ahmed Özel, İst. 1990-1993, II/67.

(15) Müslim, Cihad 120.

(16) İbn Hişam, I/8; Kalkaşendî Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, Nihayetü'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensâbi'l Arab, Beyrut, 1984, s. 320.

(17) Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 3, 50; Buyu' 1; Müslim, Fedailüs-Sahabe, s. 203, 205.

(18) Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillâh, Ravdu'l-Unuf, Mısır 1971-73, II/250-251.

(19) Hasan İbrahim, Hasan, Tarihu'l-İslâm. Kahire, 1964, I/72-73.

yıkılmasıyla kuzeye doğru göç etmişler ve Medine'ye gelip yerleşmişlerdir. Evs ve Hazrec kabilesi iki kardeş kabile iken, Medine'ye geldikten sonra burada bulunan Yahûdiler'in aralarına tefrika sokmaları sebebiyle birbirlerine düşman olmuşlar, hatta aralarında önemli savaşlar meydana gelmiştir.

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden birkaç yıl önce Yahûdilerin kıskırtmasıyla iki kardeş kabile arasında meydana gelen muharebeler sonunda, biri diğerine karşı üstünlük elde etmek için Kureyş'ten yardım almak üzere Hazrec'den Süveyd b. Sâmit, Evs'den Ebu'l-Hayser Enes b. Râfi Mekke'ye gelmişlerdir⁽²⁰⁾.

Arabistan'daki Evs ve Hazrec'in ticaret konusunda diğer Arap kabileleri ile de andlaşma yaptığı bir gerçektir⁽²¹⁾.

Bu iki kardeş kabile arasında Yahûdiler'in meydana getirdiği rekabet ortamı o derece ileri gitmiştir ki, bu asabiyet duygusu daha sonraları İslâm'ı kabulde ve ona hizmette adeta yarış halini almıştır. Nitekim hicret sonrasında İslâm'a ve müslümanlara söz ve davranışlarıyla zararlı olan Kâ'b b. el-Eşref'i Rasulullah'in emriyle eski müttefikleri Evs kabilesinin öldürmesi üzerine aynı şekilde toplumu için zararlı olan Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ı da yine eski müttefikleri Hazrec kabilesi öldürmüştür⁽²²⁾.

Hz. Peygamber kabileler arasında mevcut olan asabiyete dayalı haksız ve gereksiz rekâbeti ortadan kaldırmış⁽²³⁾, asabiyete çağırılmayı yasaklamış ve hatta "asabiyete davet eden bizden değildir"⁽²⁴⁾ buyurarak, İslâm'ın birlik anlayışına uymayan kabilelerarası kavgalara son noktayı koymuştur.

Rasûlüllah, Mekke, Medine ve diğer yerlerdeki müslümanlar hangi kabileden olurlarsa olsunlar onları her zaman takdir etmiş, onlara karşı olan tavırlarıyla her bir kabileye toplumdaki yerini vermiştir. Bir defasında: "Ensar hanelerinin en hayırlısı Benû'n-Neccâr, sonra Benû Abdi'l-Eşhel..." derken bir başka defa, "Ensar hanelerinin hepsinde hayır vardır."⁽²⁵⁾ buyurmuş, "Ğıfâr! Allah ona mağfiret buyursun", "Eslem! Allah ona selâmet versin"⁽²⁶⁾ diyerek onlara verilmesi gereken değeri ifade etmiştir.

(20) İbn Hişam, II/70-71.

(21) İbn İdris, Müctemâ, s. 72.

(22) İbn Hişam, III/286-288.

(23) Müslim, Bir, 31.

(24) Müslim, İmaret, 43; en-Neseî, Tahrim 28; İbn Mace, Fiten, 7.

(25) Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 177, 178, 179, 180.

(26) Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 182, 183, 184, 185.

H. Peygamber toplu içinde yer alan bütün insanları kim olurlarsa olsunlar eşit seviyede değerlendirmiş ashabına da; "Birbirinize buğzetmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Birbirinizle uğraşmayın! Kardeş olun ey Allah'ın kulları!"⁽²⁷⁾ tavsiyesinde bulunmuştur.

Rasûlüllah davetine başladığı günden itibaren karşısına çıkan muhatapları arasında fark gözetmemiştir. H. Peygamber'e göre inananlar içinde yer alan Kureyş kabilesinden; H. Ebû Bekir, H. Ali, H. Osman vs. ile Kureyş'in dışındaki Bilal el-Habeşî, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Ğifârî, Habbâb b. Eret arasında hiçbir fark yoktur. Allah ve Rasûlüne itaatte kusur etmeyen ashabı arasında da hiçbir fark gözetmeyen Rasûlüllah Yahûdî Abdullah b. Selâm'ın müslümanlığına sevinmiştir.

Gerçekten Rasûlüllah asabiyete son derece bağlı topluluktan öyle bir toplu meydana getirmiştir ki, artık Evs, Hazrec ayırımına dahi ihtiyaç duyulmamıştır. Muharebelerde kabilelere ayrı bayraklar bağlamış, ancak hepsini İslâm sancağı altında toplamıştır⁽²⁸⁾.

Hakikaten Rasûlüllah vali veya diğer görevlileri tayin ederken hep aynı kabileden değil, bu işe ehil olan her kabileden görevliler tayin etmiş,⁽²⁹⁾ bu davranışı ile toplumdaki ırk faktörünü devre dışı bırakmıştır.

Rasûlüllah Medine'de değişik ırka ve kabileye mensup insanları kaynaştıracak özel bir toplu yapısı meydana getirmiştir⁽³⁰⁾. Gerçekten Medine'de oluşturulan bu toplu, din kardeşliğine dayanmakta ve burada renk ve cins farkı gözetilmemektedir⁽³¹⁾.

H. Peygamber'in daveti, Mekke'de Habeşistan hicretleriyle, Medine'de de Hudeybiye Musalahası sonrası davet mektuplarının gönderilmesiyle Hicaz ve Arabistan dışına taşmıştır. H. IX. yılda Tebük gazvesiyle Bizans gibi güçlü bir devletle harp edebilecek duruma gelişinden sonra Tevbe Suresi'nin ilk ayetleriyle müşriklere verilen ültimatomdan sonra bütün bir Arabistan Rasûlüllah'ın Peygamberliği'nden haberdâr olmuş ve bu ayetle müşriklere karşı

(27) Müslim, Bir, 31; Malik b. Enes, el-Muvatta, Husnü'l Hulk 51.

(28) İbn Sa'd, II/14.

(29) Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Tarihu'r-Rusul ve'l-Muluk, Tarih, Mısır 1965, III/147.

(30) Mahmud Şakir, et-Tarihu'l-İslâmî, Beyrut, 1991, II/165.

(31) Hucurât 49:10; en-Nebrâvî, Fethiye, Târihu'n-Nuzum ve'l-Hadâra el-İslamiyye, Kahire, 1991, s. 162.

takinilacak tavrı ortaya koymuştur⁽³²⁾. Fakat bu ultiatom önceki yıllardan daha çok insanların müslüman olarak Medine'ye koşmalarına sebep olmuştur. Ancak Rasûlüllah Medine nüfusunun artışına engel olmak için Mekke fethinden sonra, müslüman olanların Medine'ye hicret etmeleri mecburiyetini kaldırmış, hatta gelen heyetlerin Medine'de bir süre kaldıktan sonra tekrar kabilelerine dönmelerini istemiştir⁽³³⁾.

Rasûlüllah'ın Mekke fethine kadar müslüman olanların Medine'ye gelmesini istemesi üzerine müslüman olanlar Medine'ye gelmişler, bunun sonucu olarak Medine nüfusunda büyük artış olmuştur⁽³⁴⁾. Rasûlüllah'ın Medine dışındaki müslümanların Medine'ye gelmelerini isteyişi ferd ve devlet açısından önemlidir. Çünkü müşrik bir toplumda yaşayan müslümanların can, mal ve din hürriyeti olamaz ve devamlı baskı altındadır. Medine'ye gelmekle bu problemler ortadan kalkacaktır. Ayrıca hicret ederek Medine'ye gelenler Medine toplumuna ferd olarak katkıda bulunacak ve Medine İslâm devletinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Kureys'in daha önceki müttetiklerinden olan Huzaa, Uzre, Müzeyne, Süleym, Enmar, Temîm, Kelb ve diğer kabileler müslüman olarak Medine'ye geldiklerinde Rasûlüllah onları değişik hizmetlerde görevlendirmiş, onlara kumandanlık, valilik, tahsildarlık ve diplomatlık gibi görevler vermiştir⁽³⁵⁾.

Medine'ye hicret edenler içerisinde Habeşistan'dan gelenler de vardı. Nitekim Hz. Peygamber Hz. Aişe ile Habeşlilerin oyunlarını izlemişlerdi⁽³⁶⁾.

C. İctimâî (Sosyal) Unsur

Hz. Peygamber Mekke ve Medine döneminde müslümanlar arasında sınıf farkı ayırımı yapmamıştır. Müslümanların ırkı ve kabilesi ne olursa olsun hepsi eşit seviyede mütalaa edilmiştir. Mekke toplumundaki fakir ve yoksul müslümanlar müşrikler tarafından eğlence konusu yapılırken⁽³⁷⁾, zengin olan müslümanlar da fakir müslümanları içinde buldukları sıkıntıdan kurtarmak için çaba sarfetmişlerdir⁽³⁸⁾.

(32) Taberî, Tarih, III/122-123.

(33) Müslim, Mesacid, 292, 293.

(34) İbn İdris, Müctema, s. 90-91.

(35) Müslim, Hudud, 8-9-10-11; Kettanî, II/338; İbn İdris, Müctema, s. 89-90, 87-98; Müslim, F. Sahabe, 188.

(36) Buhari, Salat, 69; İdeyn, 25.

(37) En'am 6:52; Kehf 18:28

(38) Fatır 35:29; Neml 27:2-3.

Mekke'de müslüman olanlar genellikle Kureyş kabilesindedir. Kureyş kabilesinin değişik kollarından müslüman olan Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Abdurrahman b. Avf vd. sahabe arasında hiçbir fark olmadığı gibi, diğer kabile mensupları arasında da fark görmek mümkün değildir. Hatta cahiliye döneminde Bilal, Âmir b. Führeyre ve Ammar gibileri köle olarak toplumda horlanırken, onlar müslüman olup Ebubekir tarafından satın alınıp da hürriyetlerine kavuşturulunca diğer hür müslümanların statülerini kazanmışlardır⁽³⁹⁾. Nitekim Mekke toplumu içinde Zübeyr b. Avvam, Zeyd b. Harise, Ebu Zer el-Ğifârî, Habbâb b. Eret vd. cahiliye dönemindeki statüleri ne olursa olsun, hepsi müslüman olarak ve takva ölçüsünde Allah'a yakın⁽³⁹⁾ olmuşlar ve biri diğerine karşı üstünlük duygusu içinde olmamışlardır.

Hz. Peygamberin Mekke reislerini İslâm'a davet konusundaki gayreti dolayısıyla o esnada yanına gelen âmâ sahabi İbn Ümmü Mektum ile yeterince ilgilenememesi, Allah'ın yanında müslümanın değerinin reis bile olsa müşrikten çok daha üstün olduğunu bildiren ayetlerin inzaline sebep olmuştur⁽⁴¹⁾.

Ve yine Rasûlullah Taif'e gittiğinde ne Sakif reislerini yeni dine sokabilmiş, ne de o esnada Taif'de bulunan Utbe ve Şeybe kardeşleri; ama onların kölesi olan Addâs müslüman olmakla Rasûlullah'ın yanındaki mevkiini almıştır⁽⁴²⁾.

Hatta I. Akabe beyatı sonunda Medineliler Rasûlullah'dan bir mürşit istemişler ve Rasûlullah da onlara Mus'ab b. Umeyr'i göndermişti de, Medineliler Mus'ab b. Umeyr'i müslüman mürşit olarak benimsemişler ve Evslisi, Hazreclisi ona destek olmuşlardı⁽⁴³⁾.

Müslümanlar Allah ve Rasûlüne itaate ve fedâkarlıkta yaptıkları hizmetlerden dolayı Sâbıkîn (öne geçenler), Ashab-ı Yemin ve Muktesid (orta yolda gidenler) gibi sıfatlarla anılmışlardır⁽⁴⁴⁾.

İslam'a davet ederken hiçbir fark gözetmeyen Rasûlullah, hicret öncesi Medine'den gelen Evs ve Hazrecliler arasında bir ayırım yapmamış ve hepsinin müslümanlığını kabul etmiş ve yapılan II. Akabe beyatı sonunda Medine'ye

(39) İbn Hişam, I/341.

(40) Hucurat 49:13.

(41) Abese 80 :1-2.

(42) İbn Kesir, el-Bidâye I/136.

(43) İbn Sa'd, I/220; İbn Kesir Ebu'l-Fidâ İsmail, el-Bidâye ve'n-Nihaye , Thk: Mustafa Abdül-Vahid, Beyrut, 1976, I/151.

(44) Fatır 35:32; Vakıa 56:7-14, 36-40, 88-91.

hicret imkanı doğmuş⁽⁴⁵⁾, hatta Rasûlullah'ın insanlar arasında ayırım yapmamasının bir sonucu olarak kısa zamanda, Evs ve Hazrec kabilesinin iki reisi kendi safında yer almıştır⁽⁴⁶⁾.

Rasûlullah hicret eden Muhacirlerle Ensar arasındaki maddî-manevî ihtiyaçları temin etmek için muâhât (kardeşlik) yolunu tercih etti. Sonunda Ensar, Muhacir kardeşlerine yardım etmek zorunluluğu hissederken Muhacirler de bu durumdan alınmadılar. Zaten Muhacirler de ihtiyaçları kalmayınca Ensar'ın bağışlarını iade ettiler⁽⁴⁷⁾.

Medine'deki Yahûdiler Evs ve Hazrec kabilesini kendilerinden küçük görüp onları mevali yerine koyuyorlar ve devamlı birini diğerine karşı kıskırtıyorlardı⁽⁴⁸⁾. İslâmiyetin Medine'ye girişi ile hem Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki kıskırtıcılıkları hem de Yahudilerin kendileri dışındaki kabilelere karşı üstünlükleri sona ermiş oldu. Medine, hicret sonrası halkının tamamının uymak zorunda kaldığı bir antlaşma ile Rasûlullah'ın hâkimliğinde yeni bir toplum haline geldi.⁽⁴⁹⁾

Rasûlullah, Medine'ye gelişinden sonra oluşan münafıkların etkisini de azaltmak istiyordu. Çünkü Medine toplumunda Yahudiler'in yanısıra kendisini Medine'nin reisi olmaya hazırlayan Abdullah b. Übeyy'in ve taraftarlarının oluşturduğu münafıklar grubu etkili oluyordu. Bu münafıklar, vatan ve kabilecilik düşüncelerini hasedleriyle birleştirerek müslümanların arasına fitne saçıyorlardı. Ayrıca bu münafıklar hem müşriklerin hem de Yahudiler'in kıskırtmalarına âlet oluyorlardı⁽⁵⁰⁾.

Rasûlullah aldığı tedbirlerle müslümanları, bu münafıkların ve İslâm dışı güçlerin kötülüğünden sakındırırken diğer taraftan İslâm toplumunun içine fitne sokarak müslümanların arasını açanların cezalandırılmasının gerektiğini ifade etmiş, "Her kim, bir ümmet derli toplu iken onun işini dağıtmak isterse, kim olursa olsun hemen kılıçla onun boynunu vurun" buyurmuş⁽⁵¹⁾ ve herkesin sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir⁽⁵²⁾.

(45) İbn Sa'd. I/219-221.

(46) İbn Hişam, II/78,87.

(47) Müslim, Cihad, 70-71.

(48) Nebravi, Târihu'n-Nuzum, s.258.

(49) Tuğ, Salih İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul, 1969, s. 40, 46.

(50) Âl-i İmrân 3:154; İbn İdris, Müctema, s. 67-68.

(51) Müslim, İmaret, 59.

(52) Buharî, Cuma, 11.

Rasûlüllah İslâm toplumunu meydana getiren kabile ferdleri üzerinde baskı kurmamış; onları tek bayrak altında, İslâm sancağı altında toplamış, savaşlarda kabilelerin herbiri için ayrı bayrak bağlamakta bir mahzur görmemiş, aksine bunu İslâm'a hizmette yarış olarak değerlendirmiştir. Rasûlüllah'ın gazvelerde bütün müslümanların ortak kullandıkları parolanın yanısıra savaşa iştirak eden kabileler için ayrı parolalar kullanılmasına izin vermesi⁽⁵³⁾ de yine İslâm'a hizmetteki yarışdan kaynaklanmaktadır. Harpte "Hiçbiriniz ben izin vermedikçe öne geçmesin"⁽⁵⁴⁾ buyurarak bütün müslümanların kontrolünü ve murakabesini elinde bulunduran Hz. Peygamber, meydana getirdiği toplumda kabile asabiyetini kırmaya çalışmış ve bunda da muvaffak olmuş, bilhassa Medine birden fazla kabilelerden oluşan yerleşim merkezleri haline gelmiştir.

Rasûlüllah, döneminde tayin edilen valilerin ve diğer idarecilerin o kabileden olma şartını ortadan kaldırmış, Necran'a Umâre b. Hazm el-Ensârî tayin edilirken San'a bölgesi zekatını toplamak üzere Muhacir b. Ebî Ümeyye el-Mahzumî'yi tayin etmiştir⁽⁵⁵⁾.

Hz. Peygamber döneminde müslümanlar Hayber fethine kadar maddî açıdan sıkıntı içinde idiler. Hayber'in fethinden sonra andlaşma gereği Hayber arazisinin gelirinin yarısının müslümanlara tahsis edilmesiyle rahatlama oldu⁽⁵⁶⁾. Bundan önceki yıllarda da Medine'den ayrılan Kaynuka, Nadir ve Kureyzaoğulları'nın evleri Ensar'ın da izniyle Medine'ye hicret eden Muhacirler için kullanılırken, Ensar'dan da ihtiyaç sahiplerine verilerek sosyal dengenin teminine çalışılmıştır.

Daha sonraki dönemlerde bilhassa cizye ayetlerinin inzal buyrulmasından sonra İslâm devleti himayesine giren toplulukların Medine'ye ödedikleri cizye bedeli olarak dinar, dirhem, elbise ve diğer malî imkanlar hem devletin hem toplumun ekonomik yönden güçlenmesini sağlamıştır⁽⁵⁷⁾.

Bu arada müslümanlar ticari maharetlerini devreye sokarak hem toplumun, hem de kendilerinin güçlenmelerini sağlamışlar; Medine toplumunda

(53) İbn Sa'd, II/14.

(54) İbn Hanbel, III/136.

(55) İbn İdris, Müctema, s. 146.

(56) İbn İdris, Müctema, s. 189.

(57) İbn İdris, Müctema, s. 189; el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya, Futûhu'l-Büldân, Mısır, 1932, s. 76.

Hız Osman, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Hâtib b. Ebî Beltea ve Ebû Talha gibi müslümanlar varlıklı insanlar olmuşlardır⁽⁵⁸⁾.

Bu toplumun zengini olduğu gibi fakiri de vardı. Ancak Rasûlullah zengin müslümanların ellerinden zorla mallarını almamakla beraber ödemeleri gereken zaruri vergilerin dışında onları infaka, başkalarını düşünmeye ve onların ihtiyaçlarını gidermeye teşvik ediyordu⁽⁵⁹⁾.

Rasûlullah, toplumun genelini ekonomik açıdan rahatlattıktan sonra toplumda önemli bir yer işgal eden yetimleri, inzâl buyrulan ayetlerle rahatlatmıştır⁽⁶⁰⁾. Dörde kadar kadınla evlenebilme serbestliği, şartların zuhuru halinde tarafların problemlerini asgarîye indirmek için konulmuş ilâhî kaynaklı ictimâî bir tedbirdir⁽⁶¹⁾.

Mekke döneminde inzâl buyrulan ayetlerle tevhid, Allah'ın varlığına dair deliller, kıyamet, ba's, hesap, sevap ve günah kavramları dile getirilmekte, Medinedeki ayetler ise, aileye, şahsî hallere, evlilik, talak ve miras gibi hükümleri ihtiva etmektedir.

Medine'de tedricî olarak⁽⁶²⁾ inzâl buyrulan bu ayetler, hayır, hak, adâlet, muhabbet ve hürriyete dayanan ferdi veya toplumu ilgilendiren dinî, siyasî, ictimâî ve iktisâdî hükümleri oluşturmaktaydı.

Inzâl buyrulan bu ayetler gerçekten yeni bir toplumun meydana getirilmesini sağlarken, Medine, bu yönleriyle herkesin huzur içinde yaşadığı faziletli bir şehir olmuştur. Yine burası güvenilen samimi dostlukların olduğu, bütün insanların arasında külfetin paylaşıldığı bir yerleşim merkezi olmuştur⁽⁶³⁾. Gerçekten, Medine'de Rasûlullah'ın hicretinden sonra şehir sakinlerinin kaynaştığı özel bir toplum meydana gelmiştir⁽⁶⁴⁾. Arabistan'ın muhtelif yerlerinde birbirleriyle kavgalı halde yaşayan insanların Medine'de tek bir lidere bağlı toplum haline gelmesi, Rasûlullah'ın 23 yıllık peygamberlik hayatının meyvesidir. Çünkü Rasûlullah "Mü'min için mü'min, birbirini perçinleyen duvar gibidir"⁽⁶⁵⁾

(58) İbn İdris, Müctema, s. 190-191.

(59) Bakara 2:254, 280; Haşr 59:9; Zâriyat 51:19; İ-i İmrân 3:92; İbn Hanbel, III/206

(60) Nisa 4:3; Duha 93:6-9.

(61) Nisa 4:3-4.

(62) Ahmed Muhtar, Nuzumu'l-Hüküm ve'l-İdâre, Dirâsât fi Târihi'l-Hadarât el-İslâmiyye el-Arabiyye, İskenderiyye, 1995, (Târihu'l-Hadârât), s. 158.

(63) M. Şakir, et-Târihu'l-İslâmî, II/165.

(64) M. Şakir, et-Târihu'l-İslâmî, II/165.

(65) Müslim, Bir 65; Buhârî, Mezâlim 5.

buyurmuş ve yine; "birbirlerini sevmekte, acımakta, şefkat hususunda mü'minler bir ceset gibidir. Bir uzuv şikayet ederse, cesedin diğer uzuvları iştirak ederler"⁽⁶⁶⁾ buyurarak müslümanların sevinç ve üzüntüde müşterek neşe ve ızdırabı paylaşmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Rasûlüllah Medine'ye geldiği ilk günlerden itibaren dahilî huzurun sağlandığı bir toplum oluşturmak için büyük gayret sarfetmiş, bunu da din kardeşliğine dayanan renk, cins, ırk ayrımı olmayan belli prensipleri yerine getirmekle sağlamıştır⁽⁶⁷⁾.

Rasûlüllah müslüman olarak Medine'ye gelen kabilelerin her bir ferdinden istifade etmiş, hiç ayırım yapmadan onları kumandan, vali, tahsildar ve diplomat olarak görevlendirmiştir⁽⁶⁸⁾.

Hz. Peygamber, toplumdaki asabiyeti ortadan kaldırdığı için kabilecilik hudutlarını aşarak, sınırları daha geniş tutmayı sağladı ve insanlar kabilelerine göre değil buldukları şehir adlarıyla anılmaya başladı. Müslümanlar artık yaşadıkları şehre göre Medine Ehli, Kuba Ehli, Mekke Ehli diye isimlendirildi⁽⁶⁹⁾.

Rasûlüllah döneminde, Medine'de Yahûdilerin kendi aralarındaki davalarda kitapları Tevrat'a göre hükmedilirken, Yahudiler ile Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklarda Rasûlüllah ve Allah'ın Kitâbı hakem olmuştur⁽⁷⁰⁾.

Câhiliye toplumunda mevâlî adı verilen köle ve cariyelerin hiç bir değeri yoktu. Zira onlar daha çok hizmet için kullanılırdı. Çünkü bu dönemde ev işlerinin büyük bir kısmı mevâlî tarafından yapılırdı. Ayrıca cariyeler vücutlarını satarak para da kazanırlardı. Nitekim Medine'de mevâlî ticareti yapan Abdullah b. Übey iki cariyesini para karşılığı fuhşa zorladığı için inzal buyrulan ayetlerle bu durum kınanmıştır⁽⁷¹⁾.

Yine bu dönemde köle ve cariyeye ticareti yapılırdı. Hatta özel köle-cariye pazarları mevcuttu. Nitekim Kelb kabilesinin Dûmetu'l-Cendel'deki pazarında köle ticareti yapılırdı⁽⁷²⁾.

Bu dönemde mevali, ev hizmetinin yanısıra çarşı pazar ihtiyacını gören, ticarete yardımcı olan, toplumun iktisâdî, ticarî faaliyetini yürüten kişilerdir.

(66) Müslim, Bir 66; İbn Mace, Tıb, 5.

(67) Nebravî, Târihu'n-Nuzum, s. 162.

(68) İbn İdris, Müctema, s. 89-90, 108.

(69) İbn İdris, Müctema, s. 144-145.

(70) M. Şakir, et-Târihu'l-İslâmî, II/166.

(71) Nur 24:33.

(72) İbn İdris, Müctema, s. 79.

Ayrıca şarkıcılar, oyuncular ve sanatkârlar mevâlden oluşmakta idiler. Tabiplik, hacamatçılık, kılınç ve ok yapımıcılığı, kasaplık, süt satıcılığı, kuyumculuk, marangozluk mesleğini de yapıyorlardı⁽⁷³⁾.

Köle ve cariyeler Rasûlüllah döneminde ailenin erkek ve kız evladı olarak değerlendirilmekte ve onların hürriyete kavuşturulmaları istenmektedir. Rasûlüllah, efendi ile köle ve cariye arasındaki haklar konusunda tarafların hukukunu gözetken beyanlarla tarafların mağduriyetini önlemiştir⁽⁷⁴⁾.

İslâmiyette kölelikle ilgili hükümler Mekke döneminde inzal buyurulmuştur. Köle azad etmek Allah'a yaklaşmanın bir yolu olarak kabul edilmiştir⁽⁷⁵⁾. Medenî ayetlerle de kölelerle ilişkilerin düzeltilmesi, azad edilip serbest bırakılması teşvik edilir⁽⁷⁶⁾. Ayrıca Kur'an'da esirlerin köleleştirilmesi emredilmez⁽⁷⁷⁾.

Kölelik İslâm'da geçicidir. İslâmiyet köleliği ortadan kaldırarak bu insanları hürriyete kavuşturmak için usuller geliştirmiş⁽⁷⁸⁾, kölelerin kurtarılmasını zekâtın sarf yerleri arasında bildirmiştir⁽⁷⁹⁾.

Rasûlüllah harpler sonunda elde ettiği esirleri fidyeli veya fidyesiz serbest bırakmıştır. Bedir harbinde esir edilenlerden fidye alınanlar olduğu gibi okuma-yazma karşılığında veya karşılıksız serbest bırakılanlar da olmuştur.

Harp sonunda müslüman olan esirler hemen serbest bırakılmıştır. Abdullah b. Cahş Seriyyesi'nde Hakem b. Keysan⁽⁸⁰⁾, el-Karade Seriyyesi'nde Furat b. Hayyan⁽⁸¹⁾, Zülkassa Seriyyesi'nde⁽⁸²⁾ ve Gatafân Seriyyesi'nde ele geçirilen esirler müslüman oldukları için serbest bırakılmışlardır⁽⁸³⁾. Mekke fethi sonrası kimse köleleştirilmemiş, yine Taif seferinde Taifli köleler teslim olup müslüman oldukları için serbest bırakılmıştır⁽⁸⁴⁾.

(73) Kettani, II/298-299.

(74) En'âm 6:98.

(75) Nahl 16:75; Rum 30:28.

(76) Devreze, III/376-377.

(77) Nahl 16:75; Rum 30:28; Muhammed 47:4; Beled 90:11-14.

(78) Enfal 8: 41.

(79) Tevbe 9:60; Nur 24:33.

(80) İbn Hişam, II/255.

(81) el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, Kitâbu'l-Megâzî, Beyrut, 1984, I/198.

(82) Vâkıdî, II/552.

(83) Vâkıdî, II(728).

(84) Vâkıdî, III/932.

İslâm toplumunda mevalinin söz ve fiillerle küçümsenmesine karşı çıkan Rasûlüllah, bunların bir cahiliye anlayışı olduğunu ifade buyurmuştur. Bir gün Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn ve diğerleri Rasûlüllah'ın yanına geldiler. Rasûlüllah'ın yanında Bilâl, Suheyb ve Ammar gibileri vardı. Onlar Rasûlüllah'ı bu vaziyette görünce; "Seninle beraber olmak istiyoruz. Biz Arapların reisleriyiz. Gelen heyetler bizi senin yanında onlarla beraber görürse bundan haya ederiz." dediler⁽⁸⁵⁾. Onların bu talebine rağmen Rasûlüllah kesinlikle bu davranışından vazgeçmemiştir. Müslümanlar arasında Arap, İranlı, Rum, Habeşli, Kıptî mevali vardı. Bunlar geldikleri bölgenin adıyla anılırlardı. Bilâl el-Habeşî, Suheyb er-Rûmî, Selman el-Fârisi bunlardandır.

Rasûlüllah mevaliyi devlet işlerinde görevlendirmiştir. Zeyd b. Harise komutan olarak görevlendirilirken, Bilâl el-Habeşî hem müezzin, hem Beytü'l-Mal sorumlusu, hem de teşrifatçı olarak görevlendirilmiştir.

Statü itibari ile müslümanın hukukunu koruyan Rasûlüllah, İlahî emir gereği müslümanların müşrik erkek ve kadınla evlenmesini yasaklamış, köle ve cariye de olsa müslüman kadın ve erkeğin değerinin müşrikten kat kat yüksek olduğunu beyan etmiş, hür bir müşrikle evlilik yerine müslüman köle ve cariyeyi tercih etmiştir⁽⁸⁶⁾. İslâm insanlar arasında sınıf ayrımı yapmadığı gibi onun yanında siyah ile beyazın, bedevî ile şehirlinin bir farkı da yoktur. Namazda, Hac'da ve diğer ibadetlerin yerine getirilmesinde eşitlik anlayışı İslâm'ın insanlara bakış açısını gösterir.

Hz. Peygamber mevâlinin diğer insanlar arasındaki yerini, tatbikatı ile ortaya koymuştur. Nitekim Mekke fethi günü Hz. Bilâl'e Kâbe'nin üzerine çıkıp ezan okumasını emretmiş, Hâris b. Hişam ve Attab b. Esid gibi kişilerin muhalefetine rağmen kararından vazgeçmemiştir⁽⁸⁷⁾.

Toplum içinde yerini alan kadın, cahiliye toplumunda horlanan, aşağı tabakadan bir varlık olarak kabul edilirken İslâmiyet onlara sağlanan hakların takipçisi olmuş, iffet ve haya sınırları içinde her türlü hürriyeti onlara vermiştir. Kur'an, erkekleri kadınlar üzerinde âmirler olarak tayin etmekle beraber, onlar üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmış, sorumlulukların karşılıklı paylaşıldığı bir aile ve toplum yapısı oluşturmuştur⁽⁸⁸⁾.

(85) İbn İdris, Müctemâ, s. 73.

(86) Bakara 2: :221.

(87) H. İbrahim, Tarihu'l-İslâm, I/186.

(88) Âşûr, Saïd Abdulfettah el-Hayâtü'l-İctimâiyye, Dirasât fi Târihi'l-Hadarat il-İslâmiyye el-Arabiyye, İskenderiyye 1995, s. 257.

Kadınlar eğitim ve öğretim konusunda, kendisine uygun giyinişte, alışveriş ve ahidlerde eş seçimi ve mahkemede şahidlik konularında tamamen serbesttirler.

Yine Rasûlullah döneminde kadınlar cihada katılır, yaralıları taşır, tedavisini yapar, su dağıtır, malını istediği gibi sarf eder, mirastanı hakkını alır, kocasının hakkını korur ve onun malından istediği gibi harcama yapardı⁽⁸⁹⁾.

⁽⁸⁹⁾ Nebravî, Târihu'n-Nuzum, s. 175.